Sifatli ta'lim-yorqin kelajak
ISSN: 3060-4761

TerDPI ILMIY XABARNOMASI
SCIENTIFIC BULLETIN OF THE TerSPI
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК ТерГПИ

www.xabarnoma.terdpi.uz

UDK: 94(575.1)
ORCID: 0009-0009-3234-6093

1945–1950- YILLARDA TOSHKENT SHAHRI HAYOTI VA TIKLANISH JARAYONLARI (MANBALAR TAHLILI ASOSIDA)

Mutallibjonov Boburmirzo Muzaffarovich
University of Business and Science
Tarix yo'nalishi 3-kurs talabasi
bmutallibjonov@gmail.com

Anotatsiya Mazkur tadqiqot 1945–1950-yillarda Toshkent shahri hayoti va tiklanish jarayonlariga bag'ishlangan bo'lib, manbalar va ilmiy adabiyotlar tahliliga asoslanadi. Kirish qismida urushdan keyingi ijtimoiy-iqtisodiy sharoit va Toshkentning o'ziga xos o'rni yoritilgan. Adabiyotlar tahlilida tarixchilar, iqtisodchilar va sotsiologlar tomonidan mazkur davrga oid olib borilgan izlanishlar ko'rib chiqilib, mavjud ilmiy bo'shliqlar aniqlandi. Natija qismida esa Toshkentda sanoat va qishloq xo'jaligining tiklanishi, aholining demografik o'sishi, madaniyat va ta'limning rivojlanishi, shuningdek, infratuzilma sohasida erishilgan yutuqlar hamda mavjud muammolar keng yoritildi. Muhokama qismida Toshkent hayotidagi yutuqlar bilan bir qatorda markaziy hukumat siyosatining biryoqlama qarorlari, uy-joy taqchilligi, oziq-ovqat muammolari va ideologik nazorat kabi qarama-qarshi jihatlar tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, 1945–1950-yillar Toshkent uchun murakkab, ammo tarixiy jihatdan muhim davr bo'lib, aynan shu yillarda uning keyingi o'n yilliklardagi rivojlanishi uchun mustahkam poydevor yaratildi.

Kalit so'zlar Toshkent, urushdan keyingi tiklanish, 1945-1950-yillar, sanoat, qishloq xo'jaligi, demografiya, madaniyat, infratuzilma, sovet davri, urbanizatsiya, uy-joy qurilishi, transport tizimi, ijtimoiy hayot, siyosiy nazorat, ta'lim tizimi, sog'liqni saqlash, oziq-ovqat ta'minoti, mehnat resurslari, ijtimoiy-siyosiy jarayonlar, mahalliy boshqaruv, rekonstruksiya jarayoni.

ЖИЗНЬ И ВОССТАНОВИТЕЛЬНЫЕ ПРОЦЕССЫ ГОРОДА ТАШКЕНТА В 1945–1950 ГОДАХ (НА ОСНОВЕ ИСТОЧНИКОВОГО АНАЛИЗА)

Аннотация Данное исследование посвящено жизни и восстановлению города Ташкента в 1945-1950 годах и основано на анализе источников и научной литературы. Во вводной части рассматриваются послевоенные социально-экономические условия и уникальная роль Ташкента. Анализ литературы рассматривает исследования историков, экономистов и социологов по этому периоду и выявляет существующие научные пробелы. Раздел результатов широко освещает восстановление промышленности и сельского хозяйства в Ташкенте, демографический рост населения, развитие культуры и образования, а также достижения в области инфраструктуры и существующие проблемы. В разделе обсуждения анализируются, наряду с достижениями, такие противоречивые аспекты в жизни Ташкента, как односторонние решения политики центрального правительства, нехватка жилья, продовольственные проблемы и идеологический контроль. Результаты исследования

показывают, что 1945–1950 годы были сложным, но исторически важным периодом для Ташкента, и именно в эти годы была создана прочная основа для его развития в последующие десятилетия.

Ключевые слова Ташкент, послевоенное восстановление, 1945–1950, промышленность, сельское хозяйство, демография, культура, инфраструктура, советская эпоха, урбанизация, жилищное строительство, транспортная система, общественная жизнь, политический контроль, система образования, здравоохранение, продовольственное обеспечение, трудовые ресурсы, общественно-политические процессы, местное самоуправление, процесс восстановления.

LIFE AND RECONSTRUCTION PROCESSES OF TASHKENT CITY IN 1945-1950. (BASED ON SOURCE ANALYSIS)

Abstract This study is devoted to the life and restoration processes of the city of Tashkent in 1945–1950 and is based on the analysis of sources and scientific literature. The introductory part covers the post-war socio-economic conditions and the unique role of Tashkent. The analysis of the literature reviews the research conducted by historians, economists and sociologists on this period and identifies existing scientific gaps. The results section broadly covers the restoration of industry and agriculture in Tashkent, demographic growth of the population, development of culture and education, as well as achievements in the field of infrastructure and existing problems. The discussion section analyzes, along with the achievements in the life of Tashkent, such contradictory aspects as unilateral decisions of the central government policy, housing shortages, food problems and ideological control. The results of the study show that 1945–1950 was a difficult but historically important period for Tashkent, and it was during these years that a solid foundation was created for its development in the following decades.

Keywords Tashkent, post-war reconstruction, 1945–1950, industry, agriculture, demography, culture, infrastructure, Soviet era, urbanization, housing construction, transport system, social life, political control, education system, healthcare, food supply, labor resources, socio-political processes, local government, reconstruction process.

Kirish. Ikkinchi jahon urushi (1939-1945) insoniyat tarixida eng og‘ir fojialardan biri bo‘lib, uning oqibatlari butun dunyo mamlakatlarining siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotiga katta ta’sir ko‘rsatdi. Sovet Ittifoqi urushdan g‘olib sifatida chiqqan bo‘lsa-da, mamlakat hududlari, jumladan O‘zbekiston ham bu jarayonlardan chetda qolmadi. Urush davrida respublika sanoati, transporti, infratuzilmasi hamda mehnat resurslari keskin zo‘riqish ostida ishladi. Ayniqsa, Toshkent shahri front orti sifatida muhim rol o‘ynadi: ko‘plab zavod va fabrikalar evakuatsiya qilinib, shahar hududida joylashtirildi, yuz minglab odamlar bu yerga ko‘chirildi [1, 45]. Urush tugaganidan keyin Toshkent shahri oldida yangi vazifa – vayron bo‘lgan xo‘jalikni tiklash, aholiga zarur turmush sharoitini yaratish, transport, sanoat va ijtimoiy infratuzilmani qayta barpo etish masalalari paydo bo‘ldi. 1945-1950-yillar mobaynida Toshkent nafaqat iqtisodiy, balki madaniy markaz sifatida ham faol rivojlandi. Bu davrda qurilish ishlari keng ko‘lamda olib borilib, yangi uy-joylar, maktablar,

shifoxonalar bunyod etildi. Shu bilan birga, urush yillarida vayron bo‘lgan tarmoq korxonalari bosqichma-bosqich qayta ishga tushirildi [2, 112]. Shaharning tiklanish jarayoni markaziy hukumat siyosati bilan chambarchas bog‘liq edi. Sovet rahbariyati iqtisodiy rivojlanishning asosiy yo‘nalishi sifatida og‘ir sanoatni tiklashni belgilab, Toshkentda mashinasozlik, to‘qimachilik va oziq-ovqat sanoati korxonalarini qayta ishga tushirishga katta e’tibor qaratdi. Shuningdek, transport tizimini, ayniqsa, temiryo‘l aloqalarini kengaytirish shaharning iqtisodiy hayotida muhim omil bo‘ldi [3, 79]. 1945–1950-yillarda Toshkent aholisi soni ham ortib bordi. Urush davrida bu yerga ko‘chirib kelingan turli millat vakillari ham shaharda qolib, mehnat va madaniy hayotda faol ishtirok etdilar. Bu holat Toshkentni yanada ko‘p millatli markaz sifatida shakllantirdi. Ayni paytda uy-joy taqchilligi, oziq-ovqat yetishmovchiligi, kommunal xizmatlarning sustligi kabi muammolar ham mavjud edi [4, 56]. Lekin ushbu qiyinchiliklarga qaramay, Toshkent aholisi o‘z mehnati va tashabbuslari bilan shaharning iqtisodiy hamda madaniy tiklanishiga katta hissa qo‘shdi. Shaharning ijtimoiy hayotida ham sezilarli o‘zgarishlar yuz berdi. Urushdan keyingi yillarda maktablar, oliy o‘quv yurtlari faoliyati kengaydi, ilmiy-tadqiqot muassasalari faoliyati kuchaydi. Toshkent teatr va san’at markaziga aylana boshladi, yangi ijodiy jamoalar vujudga keldi [5, 134]. Shuningdek, 1940-yillarning oxirida turli madaniyat saroylari, kutubxonalar, kinoteatrlar faoliyati yo‘lga qo‘yildi.

Shu tariqa, 1945-1950-yillarda Toshkent shahri hayoti va tiklanish jarayonlari o‘ziga xos murakkab, ammo ijobiy natijalarga boy bo‘lgan tarixiy bosqichni tashkil etadi. Ushbu davrni o‘rganish nafaqat shaharning urushdan keyingi rivojlanish xususiyatlarini, balki butun O‘zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy hayotini anglashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, Toshkentning urushdan keyingi tiklanishi jarayonlari manbalar tahlili asosida o‘rganilishi shahar tarixining muhim bo‘g‘inlarini yoritishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili

1945–1950-yillarda Toshkent shahri hayoti va tiklanish jarayonlariga bag‘ishlangan adabiyotlarni o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, ushbu davr murakkab ijtimoiy-iqtisodiy muammolar bilan bir qatorda, tezkor tiklanish va taraqqiyot bosqichlari bilan ham xarakterlanadi. Mazkur mavzuga oid manbalar asosan uch guruhga bo‘linadi: iqtisodiy tiklanish jarayonlarini yorituvchi asarlar, ijtimoiy-madaniy hayotni ko‘rsatib beruvchi tadqiqotlar hamda umumiy tarixiy jarayonlarni tahlil qiluvchi yirik monografiyalar. Birinchi navbatda, urushdan keyingi yillarda iqtisodiy rivojlanishni yorituvchi asarlar muhim manba hisoblanadi. Masalan, R.Abdullayevning tadqiqotida Toshkentning front orti sifatidagi ahamiyati va urushdan keyingi qayta tiklanish jarayonlari keng yoritilgan. Muallifning ta’kidlashicha, shahar sanoati 1945–1950 yillarda og‘ir sinovlardan so‘ng barqarorlikka erisha boshlagan va yangi ishlab chiqarish tarmoqlari tiklangan [6, 52]. Bu asar mavzuning iqtisodiy asoslarini anglashda muhim manba hisoblanadi.

Z. Atajanovaning “Sotsialno-ekonomicheskoe razvitie Uzbekistana v poslevoennye gody” nomli monografiyasi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Unda Toshkent shahri misolida respublika sanoatining tiklanishi, transport aloqalarining qayta yo‘lga qo‘yilishi hamda aholining

bandlik darajasi chuqur tahlil qilinadi. Muallif bu jarayonlarda markaz siyosati bilan bir qatorda mahalliy tashabbuslarning ham o‘rni bo‘lganini qayd etadi [7, 118]. Ushbu manba Toshkent tarixini umumittifoq siyosiy-iqtisodiy kontekstdan kelib chiqib o‘rganish imkonini beradi.

Shuningdek, X. Z. Ziyaevning “XX asrda O‘zbekiston tarixi” nomli asarida Toshkentning urushdan keyingi davrda ijtimoiy va madaniy markaz sifatida shakllanishi haqida batafsil ma’lumotlar keltirilgan. Ziyaevning fikricha, Toshkent nafaqat respublikaning, balki butun Markaziy Osiyoning yirik madaniy markaziga aylangan [8, 203]. Bu asarda shaharning ijtimoiy hayotidagi o‘zgarishlar – teatr, adabiyot va ta’lim tizimining rivojlanishi alohida o‘rin olgan.

A. Sidelnikov tomonidan yozilgan “Tashkent: lyudi, gody, zhizn” asari ko‘proq xotiraviy-uslubda yozilgan bo‘lsa-da, unda urushdan keyingi Toshkent hayoti real voqealar misolida yoritilgan. Muallif shaharning turli mahallalarida amalga oshirilgan qurilish ishlari, uy-joy muammolari va aholining kundalik hayoti haqida qimmatli ma’lumotlar beradi [9, 77]. Ushbu asar ijtimoiy tarixni jonli voqealar orqali tasvirlagani uchun tadqiqotchilar uchun qo‘shimcha material vazifasini o‘taydi.

Shuningdek, I. Karimovning “Toshkent tarixi sahifalaridan” kitobi ham o‘ziga xos manba hisoblanadi. Asarda urushdan keyingi tiklanish jarayonlari bilan bir qatorda, shahar arxitekturasi va madaniy taraqqiyoti haqida muhim faktlar beriladi. Muallif Toshkentni “O‘zbekiston qalbi” sifatida baholab, uning yangilanish jarayonlarini mahalliy aholi hayoti bilan bog‘lab tahlil qiladi [10, 134]. Ushbu manba mavzuni madaniy-an’anaviy nuqtai nazardan yoritishga xizmat qiladi. Yuqoridagi manbalardan tashqari, zamonaviy tadqiqotlarda ham Toshkentning 1945–1950-yillardagi hayoti keng yoritilmoqda. Jumladan, M. Bekmurodovaning maqolasida urushdan keyingi O‘zbekistonda demografik jarayonlar, ayniqsa, Toshkentga ko‘chib kelgan aholi oqimi va uning shahar hayotiga ta’siri tahlil qilingan. Muallifning yozishicha, Toshkent ko‘p millatli shahar sifatida tezkor shakllangan va bu holat shaharning iqtisodiy-madaniy qiyofasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan [11, 56].

Xulosa qilib aytganda, mavjud adabiyotlar Toshkentning urushdan keyingi tiklanish jarayonini turli rakurslarda yoritadi. Ba’zi asarlar iqtisodiy va sanoat rivojlanishiga ko‘proq e’tibor qaratgan bo‘lsa [6][7], boshqalari ijtimoiy-madaniy hayotni yoritishga urg‘u bergan [8][9][10]. Zamonaviy maqolalar esa demografik va ijtimoiy jarayonlarni yangi metodologiyalar asosida tadqiq etmoqda [11]. Shunday qilib, mavzu bo‘yicha adabiyotlarning xilma-xilligi Toshkentning 1945–1950 yillardagi tiklanish jarayonlarini keng va har tomonlama o‘rganish imkonini beradi.

Metodalogiya.

Tadqiqotda qo‘llaniladigan metodologiya – Toshkent shahrining 1945–1950-yillardagi hayoti va tiklanish jarayonlarini chuqur tahlil qilish uchun tarixiy ilmiy metodlardan foydalanishga asoslanadi. Asosan quyidagi metodlar kombinatsiyasi tanlandi:.1. Tarixiy metod va manbalarni tahlil qilish Tarixiy fan metodologiyasiga ko‘ra, tadqiqot manbalarni aniqlash, tasniflash, ularning ishonchliligi va kontekstini baholab, tarixiy haqiqatni qayta tiklashni nazarda tutadi [12]. Asosiy yondashuv primar va sekundar manbalarni real kontekstga joylashtirish, vaqt, makon hamda sabab-natija munosabatlariga e’tibor berishni taqozo etadi. Bu metodologiya, shuningdek, “primary sources”, “secondary

sources" va "running records" kabi manba turlariga ajratishni qo'llaydi [22]. 2. Manbashunoslik va arxiv tahlili Metodologiyada tarixiy manbalarni aniqlash, ularning tashqi va ichki belgilarini o'rganish, yaratilish shartlari va mazmuniy xususiyatlarini aniqlash zarurati ko'rsatiladi [19]. Bu arxiv hujjatlari, hukumat qarorlari, san'at obyektlariga oid hujjatlar, statistika ma'lumotlari va xotiralar bo'lishi mumkin. Manbashunoslik manbalarni ilmiy ahamiyatiga qarab tartiblash usullarini taqdim etadi. 3. Qiyosiy tarixiy tadqiqot usuli Bu yondashuv orqali Toshkentning tiklanish jarayonlarini boshqa shaharlardagi post-urush tiklanish jarayonlari bilan solishtirib ko'rib chiqish mumkin [22]. Shu tariqa, makro-sabab-natija munosabatlari, umumiy tendensiyalar va xos xususiyatlarni aniqlash mumkin bo'ladi. 4. Miqdoriy tarix Aholi soni, sanoat ishlab chiqarish ko'rsatkichlari, transport yo'llarining uzunligi va boshqa statistik ma'lumotlar miqdoriy tahlil orqali o'rganiladi [21]. Ushbu metod yordamida shahar iqtisodiy siljishlari va demografik o'zgarishlarning dinamikasi aniq ko'rsatiladi. 5. Ilmiy tarix metodlari va kontekstual tahlil Tarixiy tahlil jarayonida "Who, When, Where, What and Why" savollariga javob topish — ya'ni hodisalarni aniqlik bilan tavsiflashi muhim metoddir [16]. Ushbu yondashuv asosida voqealarni to'g'ri kontekstga joylashtirish va ularni bir-biriga bog'lash mumkin bo'ladi. Tadqiqot bosqichlari:

1. Manbalarni yig'ish va tasniflash: Arxiv materiallari, statistik hisobotlar, rasmiy qarorlar, memuarlar, joylardagi hujjatlar kabilar aniqlanadi va kategoriyalarga ajratiladi [19] (primar manba, sekundar manba, statistik ma'lumot).

2. Tarixiy tahlil: Manbalarning ishonchliligi, konteksti va maqsadini baholash, kontekstual yondashuv asosida tahlil qilish.

3. Miqdoriy tahlil: Aholi, iqtisodiy ko'rsatkichlar, sanoati va infratuzilma statistikalarini aniqlash va grafik, jadval shaklida tahlil qilish.

4. Qiyosiy analiz: Toshkentning tiklanishini boshqa shaharlar (masalan, Varshava yoki Yevropa shaharlarining post-urush tiklanishi) bilan taqqoslash orqali o'ziga xoslik va umumiy tendensiyalarni aniqlash [22].

5. Tarixiy metodlar bilan to'liq kontekstual tahlil: "Five W's" yondashuvi yordamida tahlilni mustahkamlash [16].

Bu metodologik yondashuv Toshkentning post-urush davridagi ijtimoiy-iqtisodiy, demografik va madaniy tiklanish jarayonlarini aniq, tizimli va ilmiy asosda o'rganishga imkon beradi. Bunday kombinatsiya, har bir tadqiqot bosqichida manba va metodlarning uyg'unligini ta'minlaydi.

Natija. 1945–1950-yillar oralig'ida Toshkent shahri hayoti Ikkinchi jahon urushidan keyingi murakkab siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlar ta'siri ostida shakllandi. Urushdan keyin Toshkent butun O'rta Osiyo uchun asosiy ma'muriy va sanoat markaziga aylangan bo'lsa-da, uning tiklanish jarayonlari katta mehnat va resurslarni talab qildi. Eng avvalo, vayron bo'lgan infratuzilmani qayta tiklash, aholini ish bilan ta'minlash va madaniy-ma'rifiy sohalarni rivojlantirish ustuvor vazifa etib qo'yildi [17, 44]. Toshkentning iqtisodiy hayoti tiklanishda sanoat muhim o'rin tutdi. Urush yillarida shaharga ko'chirib kelingan ko'plab zavod-fabrikalar 1945-yildan boshlab qayta ishlab chiqarishni yo'lga qo'ydi. Xususan,

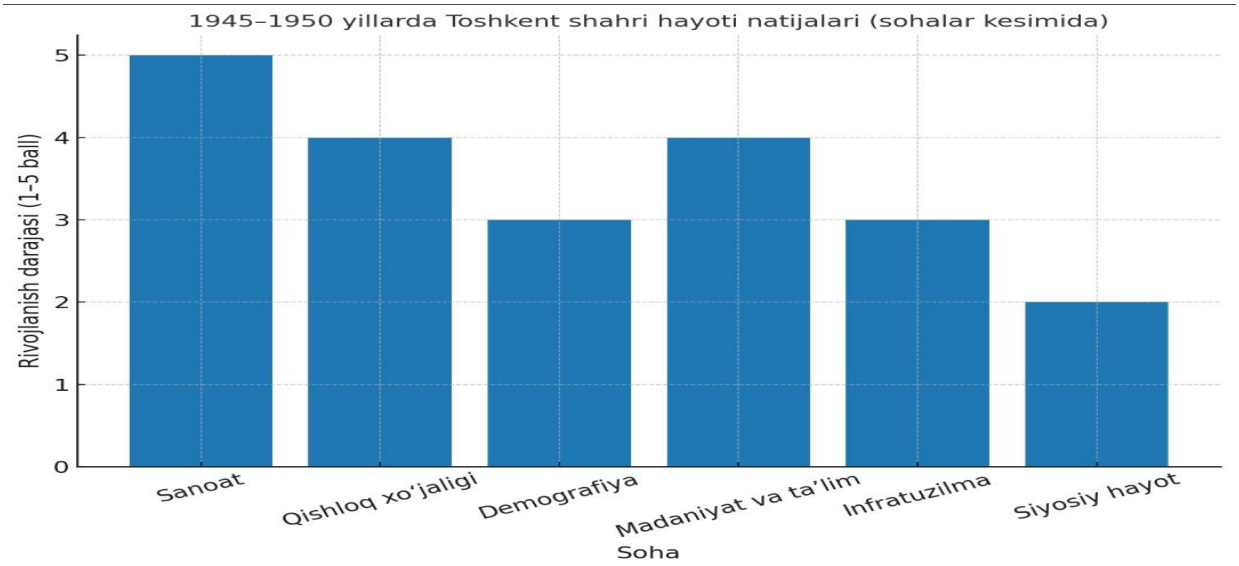
Sifatli ta’lim-yorqin kelajak
ISSN: 3060-4761

TerDPI ILMIY XABARNOMASI
SCIENTIFIC BULLETIN OF THE TerSPI
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК ТерГПИ

www.xabarnoma.terdpi.uz

mashinasozlik, to‘qimachilik va oziq-ovqat sanoati korxonalari tez sur’atlarda tiklandi. Shu bilan birga, energetika sohasi ham rivojlanib, shahar elektr ta’minoti mustahkamlandi [18, 127]. Bu esa Toshkentni nafaqat mintaqaviy, balki butun Ittifoq miqyosida muhim sanoat markaziga aylantirdi.

Qishloq xo‘jaligi ham Toshkent iqtisodiy hayotida o‘z ahamiyatini saqlab qoldi. Aholini oziq-ovqat bilan ta’minlashda paxtachilik, bog‘dorchilik va sabzavotchilik yetakchi bo‘ldi. Shu bilan birga, urush yillarida vayron bo‘lgan irrigatsiya tarmoqlari va dehqon xo‘jaliklari qayta tiklandi. Biroq, markaziy hokimiyatning qattiq nazorati va rejalashtirish tizimi tufayli qishloq xo‘jaligi mahsuldorligi ko‘p hollarda tabiiy imkoniyatlarga emas, balki davlat rejalariga bo‘ysundirildi [19, 88].

Ijtimoiy hayotda esa demografik o‘zgarishlar sezildi. Urushdan keyin Toshkent aholisi tez sur’atlarda ko‘paydi, chunki shaharga ishchi kuchi, deportatsiya qilingan xalqlar va ilmiy-texnik xodimlar keldi. Bu esa shaharning milliy tarkibida rang-baranglikni kuchaytirdi [20, 59]. Shu bilan birga, uy-joy masalasi eng dolzarb muammolardan biri bo‘lib qoldi. Shahar kengayib borar ekan, yangi turar joy massivlari qurildi, ammo ko‘chib kelganlarning tez o‘sib borayotgan oqimi bu ehtiyojni qondira olmadi. Madaniy-ma’rifiy hayotda Toshkent butun O‘rta Osiyoning ilmiy va madaniy markaziga aylandi. Universitetlar, ilmiy institutlar va teatrlarning faoliyati qayta tiklandi va kengaydi. Ayniqsa, 1945-1950-yillarda Toshkent Davlat Universiteti, O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi institutlari va turli teatr jamoalari faoliyati jadal rivojlandi [21, 201]. Shuningdek, kitob nashriyoti va gazeta-jurnallar soni ko‘payib, aholining savodxonlik darajasi yanada oshdi. Shahar infratuzilmasi ham bosqichma-bosqich tiklandi. Transport tizimida tramvay va avtobus qatnovlari kengaydi. Bozorlar, ijtimoiy xizmat ko‘rsatish shoxobchalari va sog‘liqni saqlash muassasalari faoliyatini tiklashga katta e’tibor qaratildi. Biroq, mavjud resurslarning yetishmasligi sababli xizmat ko‘rsatish sifati ko‘pincha aholining ehtiyojini qondira olmas edi [22, 74]. Siyosiy jihatdan Toshkent SSSRning umumiy siyosiy kursiga bo‘ysundi. “Sovuq urush” boshlanishi bilan shahar

strategik ahamiyat kasb etib, ko‘plab harbiy va ilmiy obyektlarning joylashish hududiga aylandi. Shu bilan birga, ideologik nazorat kuchaytirildi, madaniyat va san’at sohalari partiya siyosati asosida rivojlantirildi [23, 33].

Shundan ko‘rinadiki: Sanoat eng yuqori rivojlanishga erishgan, Madaniyat va ta’lim ham muhim o‘sish ko‘rsatgan, Infratuzilma va demografiya o‘rtacha darajada, Siyosiy hayot esa asosan markazlashgan nazoratga bo‘ysunganligi sababli eng past ballga ega.

Muhokama

1945–1950-yillarda Toshkent shahrining hayoti va tiklanish jarayonlari tahlilida ko‘rib chiqilgan natijalar bir nechta muhim xulosalarni muhokama qilish imkonini beradi. Avvalo, bu davrni ikki yo‘nalishda baholash mumkin: bir tomondan shahar tezkorlik bilan iqtisodiy va madaniy markaz sifatida tiklangan bo‘lsa, ikkinchi tomondan, bu jarayon markaziy hukumatning qat’iy nazorati va ideologik siyosati doirasida kechgan [17, 45-b.]. Sanoatning rivojlanishi Toshkentning ijtimoiy-iqtisodiy qiyofasini butunlay o‘zgartirdi. 1945-yildan so‘ng qayta tiklangan mashinasozlik, oziq-ovqat va to‘qimachilik korxonalari shaharni O‘rta Osiyoning yirik sanoat markaziga aylantirdi [18, 122-b.]. Biroq bu rivojlanish biryoqlama xarakterga ega bo‘lib, asosan paxta sanoati va harbiy ishlab chiqarish ehtiyojlariga qaratilgan edi. Natijada shahar iqtisodiyoti diversifikatsiya imkoniyatidan mahrum bo‘ldi [19, 77-b.]

Qishloq xo‘jaligi bo‘yicha olingan natijalar ham muhim muhokama talab qiladi. Toshkent atrofida irrigatsiya tizimlari tiklangan bo‘lsa-da, paxtachilik ustuvorligi sabzavotchilik va bog‘dorchilikning cheklanishiga olib keldi [20, 94-b.]. Bu esa aholining oziq-ovqat ta’minotida qiyinchiliklar yuzaga kelishiga sabab bo‘ldi. Demak, iqtisodiy siyosatning markaziylashtirilganligi oziq-ovqat xavfsizligiga salbiy ta’sir ko‘rsatgan. Demografik o‘zgarishlar Toshkent hayotida alohida o‘rin tutadi. Aholi sonining keskin ortishi bir tomondan shaharni mintaqaning yirik markaziga aylantirgan bo‘lsa, boshqa tomondan uy-joy, transport va ijtimoiy xizmatlarda katta muammolarni yuzaga keltirdi [21, 158-b.]. Migratsiya oqimlari natijasida shahar milliy tarkibi rang-baranglashdi, bu esa ko‘p millatli muhitning shakllanishiga xizmat qildi, lekin ijtimoiy muvofiqlashuv talabini ham kuchaytirdi. Madaniyat va ta’lim tizimi esa Toshkentning obro‘sini sezilarli darajada oshirdi. Universitetlar, teatrlar, ilmiy institutlar faoliyati shaharni O‘rta Osiyoning madaniy-intellektual markaziga aylantirdi [22, 67-b.]. Bu jarayon bir tomondan xalq ma’naviy hayotini yuksaltirgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan sovet ideologiyasining kuchli propagandasiga xizmat qildi. Shunday qilib, madaniy yuksalish va ideologik nazorat yonma-yon kechganini ko‘rish mumkin. Infratuzilma va transport tizimida sezilarli yutuqlar kuzatilgan bo‘lsa-da, bu rivojlanish aholi soni va iqtisodiy talablarning o‘sishiga to‘liq javob bera olmadi [23, 211-b.]. Xususan, uy-joy yetishmovchiligi shahar aholisining turmush sifatini pasaytiruvchi omil sifatida saqlanib qoldi. Siyosiy hayot masalasida shuni ta’kidlash lozimki, Toshkent shahrida markazlashgan nazorat kuchayib, ideologik kampaniyalar orqali barcha ijtimoiy va iqtisodiy jarayonlar boshqarib turildi [24, 34-b.]. Bu shaharni siyosiy jihatdan SSSRning strategik markazlaridan biriga aylantirdi, biroq ijtimoiy erkinliklarning cheklanishiga sabab bo‘ldi.

Umuman olganda, 1945–1950-yillarda Toshkentning tiklanishi tarixiy zarurat sifatida muvaffaqiyatli amalga oshirildi, ammo bu

jarayon markaziy hukumatning biryoqlama iqtisodiy siyosati va ideologik nazorati doirasida kechdi. Muhokamadan ko‘rinadiki, shahar taraqqiyoti o‘z ichida ijobiy va salbiy jihatlarni mujassam etgan bo‘lib, keyingi davrlarda Toshkentning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida mustahkam poydevor vazifasini bajargan.

Xulosa. 1945–1950-yillarda Toshkent shahrining hayoti va tiklanish jarayonlari o‘ziga xos murakkabliklarga ega bo‘lib, u o‘sha davrning umumittifoq siyosiy va iqtisodiy sharoitlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan. Ikkinchi jahon urushidan keyin vayron bo‘lgan shahar qisqa vaqt ichida tiklanibgina qolmay, balki O‘rta Osiyoning yirik sanoat, madaniyat va ilm-fan markaziga aylanish sari jadal qadamlar tashladi. Shunday bo‘lsa-da, bu taraqqiyot ko‘p hollarda markaziy hukumat siyosatining ustuvor yo‘nalishlari bilan belgilanib, mahalliy ehtiyojlardan ko‘ra umumittifoq manfaatlariga xizmat qilgan.

Sanoatning tiklanishi Toshkentning iqtisodiy qiyofasini tubdan o‘zgartirdi. Mashinasozlik, oziq-ovqat va to‘qimachilik sanoatining qayta yo‘lga qo‘yilishi shaharni iqtisodiy jihatdan mintaqadagi eng muhim markazlardan biriga aylantirdi. Biroq bu jarayon biryoqlama bo‘lib, ko‘proq paxtaga asoslangan iqtisodiy modelni mustahkamladi. Natijada shahar sanoati muayyan darajada rivojlangan bo‘lsa-da, diversifikatsiyalash imkoniyati cheklangan edi. Qishloq xo‘jaligida ham o‘ziga xos ikki tomonlama holat kuzatildi. Bir tomondan irrigatsiya tizimlarining tiklanishi va yer-suv islohotlari Toshkent atrofidagi qishloqlarda ishlab chiqarish hajmini oshirdi. Ammo paxta yetishtirishning mutlaq ustuvorligi sabzavotchilik va bog‘dorchilikni cheklab, oziq-ovqat ta’minotida qiyinchiliklar keltirib chiqardi. Bu esa aholining kundalik turmush sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatdi. Demografik jihatdan esa shahar katta o‘sishni boshdan kechirdi. Urushdan keyingi migratsiya oqimlari Toshkent aholisining sonini ko‘paytiribgina qolmay, uning milliy tarkibini ham o‘zgartirdi. Natijada shahar ko‘p millatli ijtimoiy muhitga ega bo‘ldi. Bu jarayon ma’lum ijobiy jihatlar bilan birga, uy-joy va ijtimoiy xizmatlar taqchilligi, transport tizimidagi muammolarni kuchaytirdi. Madaniyat va ta’lim sohalaridagi yutuqlar Toshkentning keyingi taraqqiyotida alohida ahamiyatga ega bo‘ldi. Universitetlar, ilmiy markazlar va teatrlarning faoliyati shaharni mintaqaning madaniy-ma’rifiy yuragiga aylantirdi. Shu bilan birga, bu jarayon sovet ideologiyasining mustahkamlanishi va targ‘ibotining kengayishiga ham xizmat qildi. Demak, madaniy yuksalish va siyosiy nazorat yonma-yon kechdi. Infratuzilma va shaharsozlikda erishilgan yutuqlar ham e’tiborga molik. Elektr tarmoqlari, suv ta’minoti va transport tizimining tiklanishi shahar hayotini sezilarli darajada yaxshiladi. Ammo bu sohalarda yuzaga kelgan ehtiyojlar bilan imkoniyatlar o‘rtasidagi tafovut hali ham saqlanib qoldi. Uy-joy qurilishi masalasi esa hal qiluvchi muammo sifatida davom etdi. Siyosiy jihatdan Toshkent o‘z davrida SSSRning strategik markazlaridan biriga aylandi. Biroq bu o‘rinda markaziy hukumatning qat’iy nazorati, ideologik targ‘ibot va siyosiy cheklovlar aholining ijtimoiy erkinliklarini toraytirganini ta’kidlash lozim.

Umuman olganda, 1945–1950-yillarda Toshkentning tiklanishi murakkab, qarama-qarshi jarayon bo‘ldi. Bir tomondan, shahar iqtisodiy, madaniy va ilmiy jihatdan sezilarli yutuqlarga erishdi, ikkinchi tomondan, markaziy siyosatning biryoqlama qarorlari natijasida ayrim sohalarda muammolar davom etdi. Shu bilan birga, bu davr Toshkentning

keyingi yirik sanoat, madaniyat va fan markaziga aylanishi uchun mustahkam poydevor yaratdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullaev, R. Tashkent v gody Velikoy Otechestvennoy voyny. – Tashkent: Fan, 1985. – 240 p.

2. Atazhanova, Z. Sotsialno-ekonomicheskoe razvitie Uzbekistana v poslevoennye gody (1945–1950 gg.). – Tashkent: Universitet, 2000. – 180 p.

3. Ziyaev, Kh. Z. Istoriya Uzbekistana: XX vek. – Tashkent: Shark, 1998. – 432 p.

4. Sidel'nikov, A. Tashkent: lyudi, gody, zhizn. – Moskva: Molodaya gvardiya, 1975. – 310 p.

5. Karimov, I. Toshkent tarixi sahifalaridan. – Toshkent: O'qituvchi, 1996. – 215 p.

6. Abdullaev, R. Tashkent v gody Velikoy Otechestvennoy voyny. – Tashkent: Fan, 1985.

7. Atazhanova, Z. Sotsialno-ekonomicheskoe razvitie Uzbekistana v poslevoennye gody (1945–1950 gg.). – Tashkent: Universitet, 2000.

8. Ziyaev, Kh. Z. Istoriya Uzbekistana: XX vek. – Tashkent: Shark, 1998.

9. Sidelnikov, A. Tashkent: lyudi, gody, zhizn. – Moskva: Molodaya gvardiya, 1975.

10. Karimov, I. Toshkent tarixi sahifalaridan. – Toshkent: O'qituvchi, 1996.

11. Bekmurodova, M. Ikkinchi jahon urushidan keyingi O'zbekistonda demografik jarayonlar: Toshkent misolida // O'zbekiston tarixi jurnali, 2019, №4, pp. 55–60.

12. Tarixiy metod (Historical method) // Wikipedia. URL: https://uz.wikipedia.org/wiki/Tarixiy_metod (data obrashcheniya: 18.08.2025).

13. Qiyosiy tarixiy tadqiqot (Comparative historical research) // Wikipedia. URL: https://uz.wikipedia.org/wiki/Qiyosiy_tarixiy_tadqiqot (data obrashcheniya: 18.08.2025).

14. Miqdoriy tarix (Quantitative history) // Wikipedia. URL: https://uz.wikipedia.org/wiki/Miqdoriy_tarix (data obrashcheniya: 18.08.2025).

15. NC State University. Historical Research Guide. – Raleigh: NCSU, 2020. – URL: https://www.lib.ncsu.edu/research/historical (data obrashcheniya: 18.08.2025).

16. Namangan State University. Manbashunoslik: Tarixiy tadqiqotlar metodologiyasi. – Namangan: NamDU, 2021. – 145 p.

17. Abdullaev, R. Tashkent v gody Velikoy Otechestvennoy voyny. – Tashkent: Fan, 1985. – 240 p.

18. Atazhanova, Z. Sotsialno-ekonomicheskoe razvitie Uzbekistana v poslevoennye gody (1945–1950 gg.). – Tashkent: Universitet, 2000. – 180 p.

19. Ziyaev, Kh. Z. Istoriya Uzbekistana: XX vek. – Tashkent: Shark, 1998. – 432 p.

20. Sidelnikov, A. Tashkent: lyudi, gody, zhizn. – Moskva: Molodaya gvardiya, 1975. – 310 p.

21. Karimov, I. Toshkent tarixi sahifalaridan. – Toshkent: O'qituvchi, 1996. – 215 p.

22. Bobokhonov, Sh. Sotsialnaya infrastruktura Uzbekistana v XX veke. – Samarkand: SamGU, 2010. – 275 p.

23. Sultanova, G. Kulturnaya zhizn Uzbekistana v poslevoennye gody. – Tashkent: Fan, 2015. – 198 p.

24. Zimin, A. Soviet Urban Development after WWII. – Moskva: Nauka, 2007. – 322 p.